

درآمد

نهاد آموزش و پرورش مسئولیت تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان را برعهده دارد و انجام این مهم در سایه‌ی استفاده از خدمات راهنمایی و مشاوره به نحو مطلوب میسر می‌گردد. دانش‌آموزان در تمام دوره‌های تحصیل نیاز به استفاده از خدمات مشاوره و راهنمایی دارند و نباید نسبت به نیازها و مسائل آن‌ها بی‌تفاوت باشیم. اگر رشد متعادل تمامی ابعاد انسان، مدنظر متخصصان تعلیم و تربیت باشد و این امر را یک فرایند قلمداد کنیم، متوجه می‌شویم که آن اختصاص به دوره‌ای خاص از تحصیلات ندارد بلکه باید پیوسته بی‌گیری شود. لذا تمرکز روی یک دوره‌ی تحصیلی و چشم‌پوشی از سایر دوره‌ها خطای بزرگی است که می‌تواند لطمات جبران‌ناپذیری را بر جریان رشد متعادل افراد وارد کند.

دوره‌ی پنجم/شماره‌ی ۱ / پاییز ۸۸

مشاوره و رشد عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان

احترام ابراهیم، کارشناس ارشد فلسفه‌ی تعلیم و تربیت
مه‌ری هم‌تین، کارشناس علوم تربیتی

ژئوشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

مقدمه

فرد همواره در جریان رشد خود با مسائلی روبه‌رو می‌شود که به تنهایی قادر به حل و فصل آن‌ها نیست. این‌جاست که متخصصین در قالب خدمات راهنمایی و مشاوره به یاری فرد می‌شتابند. اگر هدف از ارائه‌ی خدمات راهنمایی را در قالب نظام آموزش و پرورش کمک به دانش‌آموزان به منظور سازگاری با محیط، حل مسائل و مشکلات شخصی، شکوفایی استعدادها و رشد و تکامل آنان بدانیم (صافی ۱۳۸۱) تحقق این هدف مستلزم برنامه‌ریزی دقیق و متناسب با دوره‌های آموزش عمومی است.

در بسیاری از موارد افراد غیرمتخصص، اقدام به راهنمایی دانش‌آموزان می‌کنند، اگرچه این کمک‌ها همراه با حسن نیت صورت می‌گیرد، اما به دلیل آن‌که ارائه‌ی این کمک‌ها نیاز به مهارت، کاردانی و مسئولیت دارد همیشه مثمر ثمر نیست. گاهی صدمات و آثار نامطلوب این اقدامات سالیان متمادی برجای می‌ماند. لذا شایسته است تا برنامه‌ریزی منظم و دقیقی صورت گیرد تا افرادی متخصص و مسئولیت‌پذیر به عنوان مشاور، تربیت و در تمام دوره‌های تحصیلی مشغول به کار شوند؛ زیرا مسائل مربوط به رشد عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان مربوط به دوره‌ای خاص نیست بلکه رشد، فرایندی است که به طور پیوسته و مداوم باید دنبال شود. استفاده از خدمات راهنمایی و مشاوره برای رسیدن به هدف فوق، لازم و ضروری است. به همین دلیل مشاور، امروزه یکی از ارکان اصلی نظام آموزشی محسوب می‌شود و در کنار سایر عوامل به ارائه‌ی خدمات می‌پردازد. «نقش راهنمایی در آموزش و پرورش افراد به حدی جدی است که عده‌ای از دانشمندان آن را مترادف با تعلیم و تربیت و بعضی دیگر، تکمیل‌کننده‌ی جریان تعلیم و تربیت می‌دانند» (صافی، ۱۳۸۱)

خدمات راهنمایی و مشاوره در دوره‌ی عمومی

برای پی بردن به لزوم گسترش خدمات راهنمایی و مشاوره در دوره‌های مختلف تحصیلی و مشخص نمودن جایگاه و نقش مشاوره در دوره‌ی عمومی، لازم است تا نیازها و مشکلات دانش‌آموزان در سنین مختلف به دقت بررسی و شناسایی گردد. زیرا دانش‌آموزان در هر مرحله از تحصیل ویژگی‌های خاص خود و مشکلات و مسائل خاص آن دوره را دارند. اگر بتوانیم در هر دوره‌ای از رشد، دانش‌آموزان را یاری کنیم تا آن را به سلامت پشت سر بگذارند و بر مشکلات و ناتوانی‌ها غلبه نمایند، می‌توانیم امیدوار باشیم که مراحل بعدی را با موفقیت طی کنند.

دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی معمولاً مشکلاتی را در حوزه‌های مربوط به «یادگیری» پیش‌رو دارند. هم‌چنین آن‌ها در حیطه‌ی رشد فردی نظیر استقلال و عزت‌نفس با مشکلاتی روبه‌رو هستند. دانش‌آموزان دوره‌ی راهنمایی نیز در زمینه‌ی هویت‌یابی و روابط اجتماعی از جمله رابطه با همسالان و جنس مخالف، مسایلی را تجربه می‌کنند. یکی از مسائل دیگری که موجبات نگرانی خانواده‌ها و مسئولین تعلیم و تربیت را فراهم کرده است؛ افت تحصیلی در دوره‌های مختلف آموزشی است «آمار مربوط به وضعیت امتحانات دوره‌های مختلف در سال تحصیلی ۷۷-۷۶ نشان می‌دهد که درصد مردودی دوره‌ی ابتدایی ۶/۵ و در دوره‌ی راهنمایی ۱۳/۱۷ درصد بوده است که در مجموع شامل ۱۱۳۲۷۵۵۲ دانش‌آموز می‌شود.» (صافی، ۱۳۸۱) این‌جاست که حساسیت موضوع مشخص می‌شود و جایگاه مشاور در مدرسه حساس و مهم می‌گردد. اگر مشاوران در دوره‌ی متوسطه توانسته‌اند میزان افت تحصیلی را پایین بیاورند و در زمینه‌ی پیشرفت تحصیلی کمک شایان توجهی بکنند، پس حتماً در دوره‌ی ابتدایی و راهنمایی نیز می‌توان شاهد چنین تغییراتی بود. عده‌ای معتقدند خدمات راهنمایی و مشاوره باید به تمام دانش‌آموزان ارائه گردد. یعنی تمام دانش‌آموزان هم آن‌هایی که رفتارهای عادی و

به‌هنجار دارند و هم آن‌هایی که در رفتار آن‌ها نوعی نابهنجاری دیده می‌شود. این تصور از آن‌جا ناشی می‌شود که راهنمایی را تنها به هدایت دانش‌آموزان به رشته‌های تحصیلی و شغلی محدود ندانیم. «محققان در بررسی خود در انگلستان و ولز به این نتیجه رسیده‌اند که بین ۱۰ تا ۲۰ درصد از نوجوانان زیر ۱۶ سال نیاز به کمک‌های اساسی برای غلبه بر مشکلات شخصیتی خود دارند.» (اصغری‌پور، ۱۳۸۳). این مسئله وظایف مشاوران را در مدارس بسیار دشوار می‌نماید، چرا که حیطه‌ی کاری مشاور، گسترش پیدا می‌کند.

یک مشاور علاوه بر کمک در امر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان باید در زمینه‌ی مسائل عاطفی و روابط اجتماعی نیز دانش‌آموزان را حمایت و هدایت نماید. دانش‌آموزان در هر مرحله از تحصیل ویژگی‌ها و مسایل و مشکلات خاص خود را دارند. دوره‌ی ابتدایی دوره‌ای است که کودک از خانواده (اجتماع کوچک) وارد مدرسه (اجتماع بزرگ) می‌شود. ورود به یک محیط ناآشنا، روبه‌رو شدن با افراد جدید، وظایف متعدد و روابط پیچیده‌ی میان افراد کودک را دچار اضطراب و نگرانی می‌کند؛ زیرا که برقراری ارتباط اجتماعی نیاز به مهارت‌های ارتباطی خاص دارد که کودک فاقد آن‌هاست. در دوره‌ی راهنمایی نیز مشکلات دو‌چندان می‌شود چرا که بلوغ جنسی و بلوغ عاطفی در حال شکل‌گیری است. نوجوان در حال هویت‌یابی است و در عین حال دچار تضادها و کشمکش‌هایی بین خود و اجتماع می‌شود.

یکی از مهم‌ترین وظایف تعلیم و تربیت فراهم‌سازی شرایط لازم برای رشد تحصیلی، عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان است که البته وجود تمام این مشکلات و مسائل مطرح شده، تهدیدی جدی در برابر رسیدن به هدف فوق می‌باشد. لذا لازم است که با در نظر گرفتن فردی به عنوان مشاور در دوره‌های مختلف تحصیل از بروز بسیاری از مشکلات جلوگیری کنیم.

جایگاه مشاور در هر دوره

دوره‌ی عمومی:

این دوره خود شامل دو دوره‌ی مختلف

تحصیلی است که هر کدام دوره‌ی سنی خاصی را دربرمی‌گیرند. به همین جهت هر دوره، دارای ویژگی‌ها و خصوصیات متفاوتی می‌باشد و مشاور در هر دوره می‌تواند خدمات خاصی را ارائه دهد. ۱. دوره‌ی ابتدایی:

این دوره اولین مرحله از تعلیمات عمومی و رسمی است. «مهم‌ترین دوره‌ی تحصیلی در تمام نظام‌های آموزش و پرورش جهان، دوره‌ی ابتدایی است، زیرا شکل‌گیری شخصیت و رشد همه‌جانبه‌ی فرد بیشتر در این دوره انجام می‌گیرد» (صافی، ۱۳۸۰).

«طبق برآوردهای جهانی، حدود ۲ تا ۱۰ درصد کودکان به ناتوانایی‌های یادگیری مبتلا هستند (صافی، ۱۳۸۰)، لذا مشاوران در این دوره برای مشاوره‌ی تحصیلی می‌توانند بسیار مؤثر و مفید باشند. از آن‌جایی که دوران ابتدایی پایه و مقدمه و اساس یادگیری‌های بعدی است؛ اگر در این مرحله کودک پیشرفت خوبی داشته باشد

و مشکلات یادگیری، عاطفی، ارتباطی وی رفع شود؛ بهتر می‌تواند مراحل بعد را طی کند و موفقیت بیشتری را به دست آورد. انواع اختلالات یادگیری در این دوره بروز پیدا می‌کند و مشاور با شناسایی و کمک به رفع آن‌ها می‌تواند بسیار مؤثر واقع شود.

حوزه‌ی مهم کاری دیگر، کمک و تسهیل جریان رشد کودک است. از آن‌جایی که در این دوره پایه‌های شخصیتی کودک در حال شکل‌گیری است؛ مشاور با هماهنگی با اولیا و معلمان می‌تواند کمک شایان توجهی به این امر بنماید. اما در زمینه شغلی و آگاهی اجمالی از نقش‌ها نیز باید توجه داشت که دوره‌ی ابتدایی دوره‌ی مهمی است. «هدف اصلی راهنمایی شغلی در این دوره، آشنا ساختن دانش‌آموزان با لزوم اشتغال در مشاغل مشروع و جایگاه نقش‌ها برای ادامه‌ی زندگی فرد و نیز بقای جامعه است.» لذا مشاور باید دانش‌آموزان را با ارزش و اهمیت تمام مشاغل آشنا کند و به این درک برساند که انواع نقش‌ها و مشاغل موجود، برای حفظ بقای جامعه لازم هستند و هر کدام ارزش خاص خود را دارا هستند.

۲. دوره‌ی راهنمایی تحصیلی:

این دوره، مرحله‌ی دوم تعلیمات عمومی است و شامل گروه سنی ۱۱ تا ۱۳ سال است. علت نام‌گذاری مرحله‌ی دوم تعلیمات عمومی به نام راهنمایی تحصیلی، وارد شدن مفهوم راهنمایی در آموزش و پرورش و لزوم توجه به تفاوت‌های فردی و فراهم کردن شرایط بهره‌برداری صحیح از استعدادهاست، که در همه‌ی سطوح تعلیمات رسمی باید مورد توجه قرار گیرد (صافی، ۱۳۸۰). دوره‌ی راهنمایی از حساس‌ترین مراحل زندگی فرد قلمداد می‌شود؛ زیرا که به تدریج آثار بلوغ در افراد ظاهر و فرد وارد مرحله‌ی مهمی از زندگی خود می‌گردد. دانش‌آموز از محیط ساده‌ی ابتدایی وارد محیط پیچیده‌تر و متنوع‌تری می‌شود و به تدریج از کودکی خود فاصله می‌گیرد. بدین لحاظ همواره این دوره با مشکلات و مسائل خاصی همراه بوده است. نوجوان وابستگی خود

را از خانواده کمتر می‌کند و به سمت همسالان خود گرایش پیدا می‌نماید و شدیداً تحت تأثیر آن‌ها قرار می‌گیرد. او در جستجوی هویت، تشخیص طلبی، استقلال و حمایت است. لذا سازگاری وی با اجتماع تا حدی به هم می‌خورد. در لایحه‌ی نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، هدف از دوره‌ی راهنمایی چنین بیان شده است: «دوره‌ی راهنمایی تحصیلی برای هدایت دانش آموز از مرحله‌ی کودکی به نوجوانی، شناخت استعداد، علایق و توانایی نوجوانان و زمینه‌سازی برای شکوفایی آنان، رشد شخصیت، پرورش اعتماد به نفس و خودشناسی، تقویت و تأمین باورهای دینی، اخلاقی و اجتماعی و آماده‌سازی او برای انتخاب مسیرهای تحصیلی و شغلی منطبق با استعداد، توانایی و علاقه‌ی وی و نیازها و امکانات کشور فعالیت می‌کند.» (صافی، ۱۳۸۰)

رسیدن به اهداف ذکر شده مستلزم طرح و برنامه‌های مدون است که ضروری است، خدمات راهنمایی و مشاوره در آن جایگاه خاص خود را داشته باشد؛ زیرا بدون در نظر گرفتن فردی مشخص، برای انجام این امور، هرگز به سرمنزل مقصود نخواهیم رسید. مدیران و معلمان هر کدام وظایف خاص و مشخص خود را دارند و هیچ کدام فرصت و تخصص لازم برای پرداختن به این امور مهم را ندارند. لذا منطقی نیست که هدفی را تعیین کنیم؛ اما مشخص نکنیم که به وسیله‌ی چه کسی و چگونه باید به این هدف رسید.

این مشکل در دوره‌ی راهنمایی وجود دارد یعنی اهداف و وظایفی تعیین و تصویب شده‌اند، اما این که چه کسی باید این وظایف را انجام دهد، هرگز مشخص نشده است. اگر به سال ۱۳۵۰ برگردیم متوجه می‌شویم که در آن زمان دوره‌ی راهنمایی با اهداف خاصی شکل گرفت و برای رسیدن به آن اهداف مشاورانی تربیت و به مدارس اعزام گردید. (در این جا امکان پرداختن به علل شکست این طرح نیست) اما در طرح جدید نظام آموزش و پرورش مشاور به دوره‌ی متوسطه

اختصاص یافت و این دوره با تمام اهمیتش به دست فراموشی سپرده شد.

اگر بپذیریم که در این دوره شخصیت دانش‌آموزان در حال شکل‌گیری و از نظر رشد عاطفی و اجتماعی دوره‌ی بسیار مهمی محسوب می‌شود، وجود یک مشاور می‌تواند کمک مؤثری باشد؛ از جمله مشاور می‌تواند به دانش‌آموز کمک کند تا توانایی‌ها، استعدادها، رغبت‌ها و علایق، نقاط ضعف و... را بشناسد. به آن‌ها کمک می‌کند تا عزت‌نفس خود را بالا ببرند و علاوه بر این که برای خود ارزش قائل می‌شوند به دیگران نیز احترام بگذارند. در زمینه‌ی راهنمایی شغلی نیز باید به دانش‌آموزان کمک شود تا به خصوصیات خودشان پی ببرند هم‌چنین ویژگی‌های مشاغل گوناگون را بشناسند. در این دوره دانش‌آموزان باید با مشاغل گوناگون از طریق بازدیدها، معرفی مشاغل، مطالعه بروشورها و مشاهده‌ی فیلم‌ها، آشنا شوند. گرفتن آزمون‌های فردی و گروهی جهت شناختن خصوصیات آن‌ها نیز لازم به نظر می‌رسد.

یکی از مواردی که مشاور نقش مهمی را ایفا می‌کند مربوط به مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی دانش‌آموزان است. ارتباط با همسالان، والدین، معلمان و... نیاز به مهارت دارد که نوجوان فاقد آن است. لذا مشاور می‌تواند فضایی فراهم کند تا والدین و معلمان نیز همه به یک‌سو حرکت کنند و تسهیل‌گر جریان رشد دانش‌آموزان باشند.

نوع دیگری از خدمات مشاوره مربوط به وضعیت تحصیلی دانش‌آموزان است. دانش‌آموزان با قرار گرفتن در محیط جدید راهنمایی به طور قطع دچار مشکلاتی می‌شوند در نتیجه افت تحصیلی پیدا می‌کنند؛ و بسیاری از آن‌ها روش مطالعه‌ی صحیح و برنامه‌ریزی درسی مناسب را نمی‌دانند لذا قادر به پیشرفت تحصیلی مناسب نیستند. این جاست که مشاور وارد عمل شده و حتی در زمینه‌ی تحصیلی نیز به دانش‌آموزان کمک می‌کند.

دوره‌ی متوسطه

این مرحله، دوره‌ای است که دانش‌آموزان

گروه سنی ۱۴ تا ۱۷ یا ۱۸ ساله در آن تحصیل می‌کنند. «دوره‌ی متوسطه از لحاظ مبانی فلسفی، زیستی، روانی و اجتماعی دوره‌ی بسیار مهمی است» (صافی، ۱۳۸۰). (به دلیل وجود مشاور در این دوره از بحث در این زمینه خودداری می‌کنیم)

دوره‌ی راهنمایی تحصیلی

دانش‌آموزان دوره‌ی راهنمایی تحصیلی به علت قرار گرفتن در حساس‌ترین مرحله‌ی زندگی خود، نیاز به توجه خاصی دارند. به همین دلیل این دوره را به صورت ویژه مورد بررسی قرار خواهیم داد. در دوره‌ی نوجوانی یک سلسله ویژگی‌های خاص در فرد به وجود می‌آید که این دوره را از سایر دوره‌ها متمایز می‌سازد. «نوجوانی را می‌توان به سه مرحله تقسیم کرد:

۱. پیش‌نوجوانی: ۱۰ تا ۱۲ سالگی
۲. دوران نوجوانی: ۱۲ تا ۱۵ سالگی
۳. اواخر نوجوانی: ۱۵ تا ۱۸ سالگی (اکبری، ۱۳۸۱)

در این مرحله مجموعه‌ای از تغییرات جسمانی، عاطفی، اجتماعی و... در فرد رخ می‌دهد که زندگی طبیعی و عادی او را دگرگون می‌کند. این مرحله همان مرحله‌ی «انتقال از دوره‌ی کودکی به بزرگسالی» است؛ که با توجه به رشد بدنی و عاطفی، فرد درگیر مسائل و مشکلات متعدد می‌گردد. گروه‌های مختلف مسائل و مشکلات این دوره را بررسی کرده‌اند و هر کدام به طریقی آن‌ها را دسته‌بندی نموده‌اند. مهم‌ترین پژوهش در این زمینه به‌وسیله‌ی جمعی از متخصصان و اساتید دانشگاه در سطح ایران انجام گرفته است. در این پژوهش مشکلات و مسایل نوجوانان به ۷ دسته کلی تقسیم شده‌اند. این مشکلات عبارت است از:

۱. مشکلات رشد جسمی، روانی
۲. اختلال یادگیری در خواندن، دیکته، حساب کردن، افت تحصیلی، ترک تحصیلی و...
۳. مشکلات روان‌رنجوری (نوروتیک)
۴. مشکلات رفتاری ایذایی
۵. مشکلات اخلاقی و جنسی

۶. مشکلات رفتاری

۷. مشکلات خانوادگی.» (اکبری، ۱۳۸۱)

نتایج پژوهش‌های متعدد نشان‌دهنده ضرورت استفاده از خدمات راهنمایی و مشاوره در دوره‌های مختلف آموزشی است. از جمله مهم‌ترین عواملی که لزوم گسترش خدمات راهنمایی و مشاوره در دوره‌ی راهنمایی را توجیه می‌کنند عبارتند از:

الف - قرار گرفتن دانش‌آموزان در سنین حساس نوجوانی و مسائل خاص این دوره

نوجوانی دوره‌ی انتقال فرد از کودکی به بزرگسالی است. در این دوره رشد بدنی و جنسی منجر به تغییراتی در رفتارهای افراد می‌گردد. این دوره آغاز پذیرش خود بدنی است که متأسفانه بسیاری از دانش‌آموزان با این مسأله مشکل پیدا می‌کنند (شریعتمداری، ۱۳۷۱)

به‌طور قطع نوجوان به تنهایی و بدون راهنمایی و کمک افراد متخصص قادر به گذراندن این دوره به‌طور سالم و زنده نخواهد بود. «احدی» در مقاله‌ای تحت عنوان «عدم کفایت اثربخشی نظام مدارس راهنمایی و رابطه‌ی آن با بزهکاری نوجوانان و دانش‌آموزان اصفهان» می‌گوید: «مدارس راهنمایی و متوسطه بی‌شک از مهم‌ترین نهادهایی هستند که نوجوان در آن‌ها یکی از بحرانی‌ترین دوره‌های زندگی خود را می‌گذراند، متأسفانه تأثیر نظام مدارس بر بازسازی و تکوین شخصیت سالم نوجوانان، همواره مثبت نیست.» (اکبری، ۱۳۸۱)

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که ناسازگاری در دوره‌ی راهنمایی بیشتر از دبستان است؛ اما در دوره‌ی دبیرستان این ناسازگاری کمتر از دبستان و راهنمایی است. بسیاری از مشکلاتی که در این دوره شناسایی و درمان نمی‌گردد در فرد باقی‌مانده و در دوره‌های بعدی به صورتی عمیق‌تر و گاهی خطرناک و غیرقابل درمان جلوه پیدا می‌کند. به همین علت است که مشاوران دوره‌ی متوسطه همواره از مراجعان زیاد و تعدد مشکلات عمیق، شکایت دارند. به نظر

می‌رسد این چرخه‌ی معیوب باید اصلاح گردد. با اتخاذ تدابیری از جمله در نظر گرفتن مشاور برای تمامی دوره‌های تحصیلی، دانش‌آموزان را باید در مسیر صحیح رشد قرار داد.

ب - لزوم شناسایی استعدادها و رغبت‌های دانش‌آموزان

دانش‌آموزان از نظر توانایی و استعداد با یکدیگر بسیار متفاوت هستند. پژوهش‌ها نشان می‌دهد همان‌طور که افراد از لحاظ ظاهری متفاوت هستند، از نظر هوش، توانایی، علاقه‌ها و... نیز متفاوت می‌باشند. لذا نمی‌توان همه را در یک مسیر هدایت کرد. باید در ابتدا به شناسایی استعدادها و علایق دانش‌آموزان اقدام کرد سپس آن‌ها را در مسیری مطابق با توانایی‌ها و علایق‌شان هدایت نمود.

یکی از اهداف دوره‌ی راهنمایی تحصیلی به این شرح بیان شده است: «تشخیص استعدادها و رغبت‌های فردی دانش‌آموزان در رشته‌های نظری، فنی و حرفه‌ای و راهنمایی آنان در مراحل بعدی تحصیلی به رشته‌های مختلف برحسب استعداد و احتیاج کشور» (صافی، ۱۳۸۱). حال این سؤال مطرح است که کدام یک از کارکنان مدرسه به‌طور مستقیم در تحقق این هدف باید بکوشد؟ آیا مدیر و یا معلمان مدرسه هر کدام با در نظر گرفتن وظایف خاص و متعدد خود قادر خواهند بود این وظایف را نیز به عهده بگیرند؟ چگونه و با چه وسایلی باید اقدام به شناسایی استعدادها و رغبت‌های دانش‌آموزان بنمایند و سرانجام این که نتایج کار و تلاش خود را کجا باید ثبت و نگهداری کنند؟ و چگونه به اطلاع مشاور دوره متوسطه برسانند؟ پاسخ به این سؤالات بسیار دشوار می‌نماید چرا که در قوانین موجود هیچ فرد به خصوص برای دنبال کردن این اهداف در نظر گرفته نشده است.

دانش‌آموزان به سبب کمی تجربه و عدم آگاهی به تنهایی قادر به شناختن توانایی‌ها و رغبت‌های خود نیستند. لذا وجود فردی متخصص و آگاه در این زمینه ضروری است. یکی از روش‌های موجود جهت شناخت استعدادها و

رغبت‌های دانش‌آموزان، انجام آزمون‌های مرتبط و مناسب است که از عهده‌ی هر کسی بر نمی‌آید. مشاور با انجام این آزمون‌ها به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا تصمیمات مهم تحصیلی و حرفه‌ای خود را اتخاذ کنند. از دیگر روش‌های ارزیابی دانش‌آموزان در زمینه‌ی استعدادها و رغبت‌ها می‌توان از مشاهده، واقع‌نگاری و پرسش‌نامه‌ها نام برد. (شریعتمداری، ۱۳۷۱) تمام این اقدامات باید توسط مشاوران آگاه و متخصص صورت گیرد

ج - لزوم آشنایی با مشاغل گوناگون (راهنمایی حرفه‌ای)

راهنمایی حرفه‌ای عبارت است از: «کمک به فرد در انتخاب شغلی که متناسب با استعداد، علایق و تجربیات او بوده، نیازهای او را ارضا کند و موجب بهبود وضع جامعه شود» (صافی، ۱۳۸۱). راهنمایی حرفه‌ای به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا به شناخت استعدادها و علایق خود بپردازند و به‌طور واقع‌بینانه‌ی توانایی‌ها و محدودیت‌های خود را مورد بررسی قرار دهند. راهنمایی حرفه‌ای از راهنمایی تحصیلی جدا نیست بلکه پیوند محکمی میان این دو برقرار است. باید به یاد داشته باشیم که داشتن شغل مناسب از بروز مشکلات عاطفی، اجتماعی، اخلاقی، روانی و همچنین خسارت‌های مالی (هم برای فرد و هم برای جامعه) جلوگیری می‌کند. لذا راهنمایی حرفه‌ای باید در مدارس به‌طور جدی دنبال شود. البته نباید فراموش کرد که راهنمایی حرفه‌ای در هر دو دوره‌ی تحصیلی متفاوت از دوره‌ی دیگر خواهد بود.

لازم است تا دانش‌آموزان به مرور با مشاغل گوناگون و شرایط ورود به هر کدام آشنا شوند. اگر دادن اطلاعات را به تأخیر بیندازیم (به دوره‌ی متوسطه موکول کنیم) در واقع رشد حرفه‌ای فرد را دچار اختلال کرده‌ایم؛ زیرا این امر نیز یک جریان و فرایند است. انسان‌ها از کودکی به مشاغل گوناگون توجه می‌کنند و به آن‌ها ابراز علاقه می‌نمایند. اما هر دوره تمایلات خاص خود را دارد. لذا مشاوره‌ی حرفه‌ای نیز باید متناسب با سن دانش‌آموزان صورت بگیرد. (شفیع‌آبادی،

از یک سو و تنوع مواد درسی، رشته‌های تحصیلی و نیازهای جامعه از سوی دیگر، باید از راهنمایی تحصیلی به معنی علمی آن در فرایند نظام آموزش و پرورش سود جست» (صافی، ۱۳۳۸).

با توجه به این که نمرات راهنمایی تحصیلی می‌تواند در مقطع متوسطه یکی از شاخص‌های انتخاب رشته باشد و هم می‌تواند مسیر تحصیلات دانش‌آموز را در آینده مشخص نماید، پس باید در این مرحله شیوه‌های درست مطالعه را به دانش‌آموزان آموزش داد. دانش‌آموزان معمولاً پس از تغییر مقطع همواره دچار افت تحصیلی می‌شوند. از طرف دیگر به دلیل ویژگی‌های خاص نوجوانی اکثر دانش‌آموزان در پیشرفت تحصیلی مشکل دارند.

«راهنمایی تحصیلی مجموعه‌ی کوشش‌های منظمی است که از طرف مدرسه در جهت کمک به دانش‌آموزان در انتخاب واحدهای درسی، رشته‌های تحصیلی، حل مشکلات آموزش و اطلاع از مقررات مدرسه صورت می‌گیرد» (صافی، ۱۳۸۱). مشاور در زمینه‌ی راهنمایی تحصیلی می‌تواند اطلاعات لازم و درست تحصیلی را در اختیار دانش‌آموزان قرار دهد و به انطباق و سازگاری آن‌ها با محیط آموزشگاه کمک کند. در دوره‌ی راهنمایی از طرفی از نظارت مستقیم والدین بر انجام تکالیف فرزندانشان کاسته می‌شود، از طرف دیگر تنوع دروس و دشواری آن‌ها مشکلاتی را به وجود می‌آورد. لذا قبل از افت‌های شدید تحصیلی نیاز است تا جایگاه مشاور در این دوره مشخص و پررنگ شود. نقش مشاور در این مرحله می‌تواند به شرح ذیل باشد.

۱. کمک به دانش‌آموز در ایجاد انگیزه،

جهت پیشرفت تحصیلی

۲. آموزش مهارت‌های مؤثر مطالعه

۳. برنامه‌ریزی درسی و پی‌گیری اجرای

برنامه

۴. کمک به دانش‌آموزان جهت نظم دادن به

امور زندگی و درس خواندن

۵. فراهم ساختن شرایط مساعد چه در

۱۳۶۷)، معتقد است انجام راهنمایی شغلی در تمام ادوار زندگی و مقاطع تحصیلی ضروری است و در هر دوره‌ی سنی و مقطع تحصیلی، اهداف خاص و شیوه‌های اجرایی معینی دارد.

(صافی، ۱۳۸۱)، انتخاب شغل را دارای سه مرحله می‌داند که عبارتند از: ۱. مرحله‌ی انتخاب‌های رویایی؛ کودکان تا حدود ۱۱ سالگی نسبت به مشاغل تصورات واقعی ندارند ۲. مرحله‌ی انتخاب‌های آزمایشی؛ در این مرحله که از ۱۱ تا ۱۷ سالگی است نوجوان براساس علایق و ارزش‌ها و آرزوهایش دست به انتخاب می‌زند. ۳. مرحله‌ی انتخاب‌های واقعی؛ در این مرحله یعنی از سن ۱۷ سالگی، دانش‌آموزان با توجه به واقعیات مختلف دست به انتخاب شغل می‌زنند.

از جمله اقداماتی که مشاور می‌تواند در این دوره انجام دهد عبارت است از:

۱. کمک به دانش‌آموز تا توانایی و علایق حرفه‌ای خود را بشناسد و درک کند.

۲. کمک به دانش‌آموز تا رابطه بین رشته‌ی تحصیلی و شغل آینده را درک کند.

۳. کمک به دانش‌آموز تا اطلاعات شغلی مورد نیاز خود را جمع‌آوری کرده و با مشاغل گوناگون آشنا شود.

۴. کمک به دانش‌آموز تا تجربیات مختصری در مورد مشاغل مورد علاقه‌ی خود را به دست آورد.

۵. به والدین دانش‌آموزان کمک کند تا از جریان رشد حرفه‌ای فرزند خود آگاه شوند.

۶. به والدین دانش‌آموزان کمک کند تا توانایی‌ها و رغبت‌های فرزند خود را بشناسند و فرزند خود را در همان مسیر هدایت کنند.

د - کمک در پیشرفت تحصیلی و یادگیری مفید

صاحب‌نظران راهنمایی و مشاوره و برنامه‌ریزان آموزشی بر این عقیده هستند که: «با توجه به تفاوت‌های فردی کودکان و نوجوانان، تفاوت در هوش و استعدادها، بدنی، روانی، رغبت‌ها، نیازها، ارزش‌ها، معلومات و مهارت‌ها

مدرسه و چه در خانه جهت مطالعه مؤثر
۶. آموزش به والدین جهت آرام ساختن فضای خانه و فراهم کردن زمینه‌های مطالعه
۷. کمک به معلمان جهت آشنایی با روش‌های جدید و مؤثرتر آموزش
۸. کمک جهت کشف علل افت تحصیلی برخی از دانش‌آموزان و کمک به آن‌ها در جهت پیشرفت تحصیلی
۹. کمک در زمینه برطرف کردن اضطراب و ترس دانش‌آموزان از امتحان

۵- روبرو شدن با محیط جدید و تنوع درس‌ها و معلمان

ساختار تحصیلی دوره راهنمایی تحصیلی با ابتدایی بسیار متفاوت است. درس‌ها تا حدی تخصصی می‌شوند و برای هر درس دبیری جداگانه با شیوه تدریسی جداگانه در نظر گرفته می‌شود (برعکس ابتدایی که برای تمام دروس یک معلم وجود دارد)

کتاب‌های درسی متنوع‌تر شده و حجم آن‌ها افزایش می‌یابد. دانش‌آموزان این دوره با قوانین و مقررات جدیدی آشنا می‌شوند؛ کارکنان مدرسه و به همان نسبت کلیه افراد جامعه از آن‌ها توقع بیشتری دارند و مسئولیت‌های بیشتری به آن‌ها واگذار می‌کنند؛ و از طرف دیگر به استقلال دانش‌آموزان تأکید بیشتری می‌شود در همین دوره بلوغ جنسی نیز بروز می‌نماید و دانش‌آموزان را از لحاظ جسمی و روانی در موقعیت‌های جدید و ناشناخته قرار می‌دهد. در نتیجه دانش‌آموز سرگردان و سردرگم می‌شود. پس نیاز به سازگاری با تمام موقعیت‌هایی را دارد که نوجوان را دچار تنش، تضاد و... می‌نماید.

این جاست که وجود مشاور آگاه و متخصص به شدت احساس می‌شود تا دانش‌آموزان را با موقعیت‌ها سازگار نماید. اگر این سازگاری درست و به‌جا اتفاق نیفتد دانش‌آموزان دچار انواع اختلالات روانی و شخصیتی خواهند شد که افت تحصیلی را نیز به دنبال دارد.

و - کمک در جهت بهداشت روانی دانش‌آموزان

در زمینه ارتقای بحث بهداشت روان، اول باید سؤال کرد چه کسی، با چه نگرشی، با چه توانایی‌هایی و با چه امکاناتی و ابزاری می‌خواهد به ارتقای بهداشت روان و مشکل‌گشایی مسایل بپردازد.

ساده‌اندیشی است اگر در یک مدرسه، مدیر و معاون و یا مربی پرورشی و حتی معلم بخواهند بدون بهره‌مندی از دانش تخصصی، ابزارها و امکانات، توانایی شناخت شرایط، به حل مشکل یا مشکلات اقدام نمایند. اشتباه است که تصور کنید باید کاری کرد، و هر کس به خود اجازه‌ی دخالت در هر نوع بحثی را بدهد. رفتارهای ناشیانه، متفرقه، غیرمنسجم و تک بعدی در مواجهه با مشکلات رفتاری دانش‌آموزان حتی اگر به نتایج محدود منجر شود می‌تواند مخاطرات زیادی را به همراه داشته باشد. در بحث بهداشت روان طرف صحبت، انسانی است با سطح تربیتی، هوش، علاقه و... متفاوت پس هدف اولیه در بهداشت روان باید پیشگیری باشد نه درمان.

در این زمینه مشاور می‌تواند:

۱. به دانش‌آموز کمک کند تا از وضعیت خود در محیط آزمایشگاه آگاه شود و خود را مسئول رفتارهایش بداند.
۲. به دلیل سن بلوغ، رفتارهای پرخاشگرانه، نسبتاً زیاد می‌شود پس باید به نوجوان آموزش داد تا راه صحیح مواجهه با خشم و ناکامی را یاد بگیرد.
۳. به دانش‌آموز کمک کند تا مهارت‌های زندگی را که پایه و اساس تصمیم‌گیری‌های مهم زندگی است یاد بگیرد؛ زیرا دانش‌آموز آگاه به مهارت‌های زندگی، می‌تواند خود را از اکثر خطراتی که او را تهدید می‌نماید رهایی دهد.
۴. به دانش‌آموز کمک کند تا از تمام مسایل خود با توجه به شیوه‌های زندگی و با رعایت حدود اخلاقی انتقاد نماید و از قیاس بپرهیزد.

با توجه به این که مسایل و مشخصات این گروه سنی برای آنان قابل هضم نخواهد بود. می‌بایست در زمینه‌ی سازشی با دانش‌آموز کار کرد تا خود، امکانات و توانایی‌های خود را محور و اساس کار خویش قرار دهد. در این زمینه می‌توان اشاره‌ای به «اجرز» کرد او معتقد است هدف اصلی مشاور کمک به درک بیشتر و وسیع‌تر از خود و سازگاری راحت‌تر و واقع‌بینانه‌تر در برابر زندگی است. (شریعتمداری، ۱۳۷۱)

همان‌گونه که می‌دانیم وضعیت موجود در مدارس راهنمایی (نبود مشاور) باعث شده تا هر کسی خود را «کمک حال» دانش‌آموز بداند و گاه‌گاه راهنمایی‌های غیراصولی خود، زمینه‌ی اضطراب، استرس، تنش بیشتر، بی‌حوصلگی و افسردگی را... فراهم می‌سازد. همان‌گونه که در بالا ذکر شد. در این مرحله نیاز به مشاوره توانا، همه‌جانبه‌نگر و مسئولیت‌پذیر احساس می‌گردد.

منابع

۱. اردبیلی، یوسف (۱۳۷۶) اصول و فنون راهنمایی و مشاوره در آموزش و پرورش، تهران: مؤسسه انتشارات بعثت
۲. اکبری، ابوالقاسم (۱۳۸۱) مشکلات نوجوانی و جوانی، تهران: مؤسسه نشر ساوالان
۳. اصغری‌پور، حمید و جمعی از همکاران (۱۳۸۳) مشاوره با دانش‌آموزان در مدارس: مهارت‌ها و کاربردها برای معلمان، مشهد: مؤسسه فرهنگی هنری و انتشارات ضریح آفتاب
۴. پاشا شریفی، سید مهدی (۱۳۶۷) اصول و روش‌های راهنمایی و مشاوره، تهران: رشد
۵. پاترسن، سی. ایچ. مشاوره و راهنمایی در مدارس، (یوسف اردبیلی، مترجم، ۱۳۵۶). تهران: دهخدا
۶. شرتزر - شلی، بروس، ث استون، اصول راهنمایی، (علی شریعتمداری، مترجم، ۱۳۷۱)، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی
۷. شفیع‌آبادی، عبدالله (۱۳۶۷) مقدمات راهنمایی و مشاوره و مفاهیم و کاربردها، تهران: پیام نور
۸. لوی، الف، مبانی برنامه‌ریزی آموزشی برنامه‌ی درسی مدارس، (فریده مشایخ، مترجم، ۱۳۸۵)، تهران: چاپ‌خانه مدرسه
۹. صافی، احمد (۱۳۸۰) آموزش و پرورش ابتدایی راهنمایی تحصیلی و متوسطه، تهران: سمت
۱۰. صافی، احمد (۱۳۸۱) اصول و فنون راهنمایی و مشاوره در دوره‌های تحصیلی، تهران: رشد